

Yabancı uyrukluların havayoluyla sınır dışı edilmesi

13. Genel Rapor'dan Alıntı, 2003 de yayınlanmıştır

27. CPT, faaliyetlerinin başlangıcından bu yana yabancılar yasası kapsamında özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin gözetiminde tutulma koşullarını incelemektedir ve bu konu CPT'nin 7. Genel Raporu (CPT/Inf (97) 10, paragraf 24 - 36) içinde bir bölümde incelenmiştir. Bu raporda CPT, göç nedeniyle gözetiminde tutulan kişilerin sınır dışı edilme prosedürleri bağlamında, güç kullanımı ve zaptetme yöntemleriyle ilgili bazı temel kurallar belirlemiştir.

28. CPT'nin bu rapordan sonraki ziyaretleri, yabancı uyrukluların havayoluyla sınır dışı edilmesine ilişkin uygulama bilgilerini detaylandırabilmesini sağlamıştır. CPT ziyaretleri sırasında, bir eskort eşliğinde¹ zorla gidişleri içeren prosedürler ve özellikle sınır dışı edilen kişinin ölümü nedeniyle dikkatine sunulan bazı vakalarda, kullanılan sınırlayıcı yöntemlerin kapsamı ve/veya kötü muamele iddiaları üzerinde yoğunlaşmıştır. CPT incelemesini, ilgili kişinin uçağa binış ve uçuşu sırasında izlenen prosedürle sınırlamamış; sınır dışı etme öncesindeki gözetiminde tutma süreci, göç nedeniyle gözetiminde tutulan kişinin varış ülkesine geri dönüş hazırlıklarında atılan adımlar, eskort personelinin uygun şekilde seçilme ve eğitim görmesini sağlama tedbirleri, sınır dışı etme eskort işleminden sorumlu personelin icralarının izlenmesinde iç ve dış sistemler, başarısız bir sınır dışı girişiminin ardından alınan önlemler, vb. gibi diğer birçok yönü de izlemiştir.

29. CPT, sınır dışı etme işlemleri sırasında kullanılan prosedür ve yöntemlerin ayrıntılı bir çalışmasını yapabilmek için ilgili talimat ve yönergelerin kopyalarını temin etmiştir. Diğer birçok belgenin de (sınır dışı etme işlemleri ile ilgili istatistikler, eskort atama emirleri, eskort atama raporları, olay raporları, yasal işlemler bağlamındaki raporlar, tıbbi sertifikalar, vb.) kopyaları temin edilmiş ve sınır dışı etme işlemleri sırasında kullanılan zaptetme ekipmanları incelenmiştir. Ayrıca çeşitli ülkelerde sınır dışı etme işlemlerinden sorumlu birimlerin yetkilileriyle gerçekleştirilen ayrıntılı mülakatların yanı sıra, karşılaşılan sınır dışı edilecek ve/veya başarısız sınır dışı etme teşebbüsünden sonra tutuklama merkezlerine geri getirilmiş kişilerle olay yerlerinde anlık görüşmeler de yapılmıştır.

¹ Sınır dışı etme prosedürleri genelde, gücün kullanılma derecesi, uygulanan zaptetme yönteminin türü ve sınır dışı edilen kişiye eşlik eden personelin sayısı gibi birtakım faktörlere göre sınıflandırılırlar. Örneğin yakın geçmişte ziyaret edilen bir ülke, herhangi bir dirençle karşılaşılmayan gönderimleri ayırmayı tercih etmiştir: eskortlu ve eskortsuz zorla gidişler. Genel olarak en sorunlu prosedürler, sınır dışı edilen kişinin hedef ülkeye varışına dek zor kullanma, birçok zaptetme yöntemi uygulama ve çok sayıda eskort personeli görevlendirme unsurlarını bir arada kullanmayı içeren operasyonlardır.

30. CPT bu ziyaretlerinin sonrasında, ilgili ülkelerin izlemesini önerdiği birtakım yönergeler belirlemiştir. Bu yönergelerin Sözleşme'ye Taraf tüm Devlet'lerde geniş çapta uygulanmasını desteklemek amacıyla Komite, konu hakkındaki en önemli ilke ve görüşlerini aşağıdaki şekilde bir araya getirmeye karar vermiştir.

Şüphesiz, aşağıda belirtilen hususlar bir Devlet'in bir kişiyi, gerçek bir işkence veya kötü muameleye maruz kalma tehlikesi taşıdığına inanmak için geçerli nedenlerin bulunduğu bir ülkeye göndermeme temel yükümlülüğü ışığında okunmalıdır.

31. CPT, Ülke sınırları içinde kalmaya kararlı bir yabancı uyruklu sınırdışı etme emrini yerine getirmenin genellikle güç ve stresli bir görev olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, CPT'nin çeşitli ülkelerdeki gözlemleri -ve özellikle kötü muamele iddiaları içeren bazı sınırdışı etme dosyalarının incelenmesi- ışığında, havayoluyla sınırdışı etme işlemlerinin insanlık dışı veya onur kırıcı muamele sergileme riski taşıdığı da açıktır. Bu risk, hem sınırdışı etme hazırlıkları sırasında hem de fiili uçuş süresince mevcuttur; birtakım bağımsız sınırlayıcı araçların/yöntemlerin kullanımının doğasında mevcuttur ve bu araç/yöntemler birlikte kullanıldığında daha da büyür.

32. İlk olarak, **sınırdışı emrine tabi kişilerin, herhangi bir ulaşım aracına bindirilmek için ikna edilmesi veya bunu yapmadığı için cezalandırılması amacıyla fiziksel saldırıya uğramasının kesinlikle kabul edilemez** olduğu unutulmamalıdır. CPT, bu kuralın ziyaret edilen ülkelerdeki ilgili talimatların bir çoğunda yansıtılmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Örneğin, CPT'nin incelediği bazı talimatlar, yabancı kişiyi direndiği veya gereksiz acıya neden olduğu için cezalandırmak üzere tasarlanmış zaptetme yöntemlerinin kullanımını yasaklamaktadır.

33. Açıkça, bir sınırdışı etme operasyonu sırasında ortaya çıkan temel meselelerden biri, eşlik eden personelin uyguladığı zaptetme yöntemleri ve zor kullanmadır. CPT, bu personelin sınırdışı etme işlemini etkin biçimde yürütmek için ara sıra zaptetme yöntemleri ve zor kullanmak zorunda kalacağını kabul etmektedir; ancak **kullanılan zaptetme yöntemi ve güç, makul düzeyde gerekenden fazla olmamalıdır**. CPT, bazı ülkelerde sınırdışı etme prosedürleri sırasında zaptetme yöntemi ve zor kullanmanın, yasallık, ölçülülük ve uygunluk ilkeleri ışığında ayrıntılı biçimde denetlenmesinden memnuniyet duymaktadır.

34. Zaptetme yöntemi ve zor kullanma sorusu, söz konusu kişinin sınırdışı edilmeyi beklerken gözaltında tutulduğu hücrelerinden alınması (bu hücre bir havayolu binası içinde, tutukevinde, cezaevinde veya bir polis merkezinde olabilir) anında ortaya çıkar. Eşlik eden personelin kişiyi -çelik veya plastik kelepçeler gibi- fiziksel sınırlayıcılar uygulayarak kımıldamaz duruma getirme yöntemleri, özel dikkat gerektirir. Çoğu durumda, söz konusu kişi fiziksel yetilerine tam sahip olacağından kelepçelere şiddetle direnebilir. Direnmeyle karşılaşıldığında, eskort personeli kelepçeyi takmak için kişiyi genellikle yüzü yere bakacak şekilde zemine yatırarak tamamen hareketsiz kılmaya çalışır. Gözaltındaki bir kişiyi bu konumda tutmak, özellikle eskort personeli tüm ağırlığıyla vücudunun çeşitli kısımlarına abanmış durumdayken (göğüs kafesi üzerinde baskı, sırtta dizler, boyun tamamen hareketsiz) söz konusu kişinin bir mücadeleye girişmesi, konuma bağlı oksijen yetmezliği riski doğurur.²

² Özellikle bkz. "Positional Asphyxia - Sudden Death" ("Konuma Bağlı Oksijen Yetersizliği - Ani Ölüm"), US Department of Justice (ABD Adalet Bakanlığı), Haziran 1995 ve UK Police Complaints Authority (İngiltere Polis Şikayetleri Kurumu - bkz. www.pca.gov.uk) himayesi altında 2002 yılı Nisan ayında Londra'da düzenlenen "Safer Restraint" ("Daha Güvenli Sınırlama") konulu Konferans raporları.

Uçaktaki koltuğuna oturtulmuş bir tutuklu mücadele ettiğinde ve eskort personeli güç uygulayarak onu başı dizlerinin arasında olacak, dolayısıyla göğüs kafesini kuvvetle sıkıştırarak şekilde öne doğru eğilmeye zorladığında da benzer bir risk vardır. Bazı ülkelerde, söz konusu kişiyi yolcu koltuğunda bu şekilde iki büküm hale getirmek için güç kullanmak bir kural olarak yasaklanmıştır; kişiyi bu yöntemle hareketsiz kılmaya sadece kelepçeyi takmak, kontrol etmek veya çıkarmak gibi belirli, kısa ve yetkilendirilmiş bir operasyonu yürütmek için kesinlikle şart olduğunda ve sadece bu amaç için mutlaka gerekli süre boyunca izin verilir.

CPT, konuma bağlı oksijen yetmezliğine yol açabilecek zaptetme yöntemleri ve/veya zor kullanımından mümkün olduğunca kaçınılması ve istisnai durumlarda bu tür kullanımların, ilgili kişinin sağlığına asgari tehdit oluşturacak biçimde tasarlanmış yönergeler tabi olması gerektiğini açıkça belirtmektedir.

35. CPT bazı ülkelerde yürürlükte olan ve (kalkıştan hemen sonra) uçuşlar sırasında uygulanmaması gereken zaptetme yöntemleri ile ilgili yönergeleri ilgiyle not etmiştir. Şayet sınır dışı edilecek kişi saldırgan davranmaya devam ettiği için zaptetme yöntemlerinin istisnai olarak kişinin üzerinde bırakılması gerekiyorsa, eskort personeline kişinin kollarını, zaptetme yöntemini diğer yolculardan gizlemek amacıyla (yolculara normalde dağıtılanlar gibi) bir battaniye ile örtmesi talimatı verilir.

Diğer yanda, en sorunlu sınır dışı etme operasyonlarıyla bağlantılı olarak ziyaret edilen ülkelerden birinde yakın geçmişe kadar izlenen talimatlarda görüldüğü üzere söz konusu kişilere, sözde tehlikeli durumları dikkate alınarak uçuş sırasında tualeti kullanmalarını engellemek için zorla çocuk bezi bağlatmak, durumun sadece daha da onur kırıcı hale gelmesine neden olabilir.

36. CPT, yukarıda belirtilen konuma bağlı oksijen yetmezliği riskinden kaçınmaya ek olarak, **solunum yollarını (burun ve/veya ağız) kısmen veya tamamen kapatması muhtemel yöntemlerin kullanımına mutlak yasak konmasını** sistematik şekilde önerir. Çeşitli ülkelerde sınır dışı etme operasyonları sırasında geçtiğimiz on yılda meydana gelmiş ciddi vakalar, kendilerine bu yöntemler (ağız ve/veya burnu yapışkan bantla kapatmak, yüze bir minder veya şişirilmiş eldiven koymak, yüzü öndeki koltuğun arkasına doğru itmek, vb.) uygulanan söz konusu kişilerin yaşamlarının büyük tehlikeye atılmakta olduğunu vurgulamaktadır. CPT, sözleşmen'in Taraf'ları olan Devlet'lerin dikkatini bu tür yöntemlerin tehlikelerine 7. Genel Raporunu yayınladığı 1997'den bu yana çekmektedir. Bu uygulamanın birçok Taraf Devlet'de artık açıkça yasaklandığını belirtmekte ve **bunu şimdiye kadar gerçekleştirmemiş Ülkeler'i daha fazla gecikmeden bu bağlamda bağlayıcı hükümler yürürlüğe koymaya davet etmektedir.**

37. Uçuş sırasında acil bir durumda sınır dışı edilen kişinin kurtarılmasının güçleştirilmemesi gerekir. Sonuç olarak, **sınır dışı edilen kişinin hareket özgürlüğünü kısıtlayan tüm yöntemlerin, uçuş ekibinden gelecek bir emirle derhal kaldırılabilmesi gerekir.**

Kişilerin koltuklarında uzun süre kısıtlanmaları halinde meydana gelebilen ve "ekonomi sınıfı sendromu" adı verilen durumla bağlantılı sağlık riskleri de dikkate alınmalıdır.³

38. CPT, birtakım ülkelere yaptığı ziyaretler sonucunda iki özel noktada kaygılar taşımaktadır: sınır dışı etme işlemi sırasında eskortlar tarafından maskeler takılması ve göç nedeniyle göz altında tutulan kişileri uçağa nakletmek üzere hücrelerinden çıkarma sırasında etkisiz kılan veya tahriş edici gazlar kullanılması.

³ Özellikle bkz. "Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial" (Uzun mesafeli uçuşlarda semptomsuz derin ven trombozunun sıklığı ve önlenmesi: randomize bir deneysel çalışma), John Scurr ve ark., *The Lancet*, Cilt. 357, 12 Mayıs 2001.

CPT'nin fikrine göre **güvenlik nedenleri, eskort personelinin sınır dışı etme operasyonları sırasında maskeler takmasını asla haklı gösteremez.** Bu uygulama, kötü muamele iddialarının ortaya atılması durumunda sorumlu kişiyi belirlemeyi güçleştirebileceğinden son derece sakıncalıdır.

CPT ayrıca, itaatsiz tutukluları hücrelerinden çıkarma ve uçağa nakletme sırasında **kontrol altına almak için etkisiz kılıcı veya tahriş edici gazların kullanılması konusunda da ciddi çekincelere sahiptir.** Bu tür gazların hücreler gibi çok sınırlı alanlarda kullanılması, ilgili tutuklu ve personelin sağlıkları için bir risk oluşturur. İtaatsiz bir tutukluyu kımıldayamaz duruma getirmek için personele diğer kontrol yöntemleri (örneğin, manuel kontrol yöntemleri veya kalkan kullanımı) öğretilmelidir.

39. Sınır dışı etme operasyonları sırasında meydana gelen vakalar, **göç nedeniyle göz altında tutulan kişilerin sınır dışı etme kararları yerine getirilmeden önce tıbbi bir incelemeden geçmelerine izin vermenin önemini** vurgulamaktadır. Bu tedbir, özel yöntemler ve/veya güç kullanımı düşünüldüğünde özellikle gereklidir.

Benzer şekilde, **başarısız bir sınır dışı etme operasyonu geçiren tüm kişiler, tutuklama merkezine döndükleri anda tıbbi incelemeden geçirilmelidir** (bu merkez bir polis karakolunda, bir cezaevinde veya özel olarak yabancılar için tasarlanmış bir alıkoyma tesisinde olabilir). Bu yolla, söz konusu kişinin sağlık durumunu onaylamak ve gerekiyorsa tüm yaralanmaları resmi olarak belirten bir sertifika düzenlemek mümkün olabilecektir. Bu tür bir önlem, eskort personeli için asılsız iddialara karşı da koruyacaktır.

40. CPT göç nedeniyle gözaltında tutulan kişilere, sınır dışı etme sürecinin sorunsuz yürümesi amacıyla yatıştırıcı veya teskin edici etkisi olan ilaçların enjekte edildiği iddialarını birçok ziyaretinde duymuştur. Öte yandan bazı ülkelerde söz konusu kişiye isteği dışında, yatıştırmak veya kontrol altına almak üzere tasarlanmış diğer tıbbi ilaçların verilmesinin talimatlarla yasaklandığı da görülmüştür. **CPT, sınır dışı emrine tabi kişilere ilaç verilmesinin mutlaka her vaka için ayrı alınan tıbbi bir karar temelinde yürütülmesi gerektiğini düşünmektedir. Açıkça ve titizlikle tanımlanmış istisnai durumlar bir yana, ilaçlar sadece söz konusu kişinin bilgilendirilmiş oluru ile verilmelidir.**

41. **Göç nedeniyle göz altında tutulan kişileri sınır dışı etme operasyonlarında, söz konusu kişilere dönüşlerini -özellikle aile, iş ve psikolojik cephelerde- organize etmeye yardımcı tedbirler ön planda tutulmalıdır.** Göç nedeniyle göz altında tutulan kişilere gelecekteki sınır dışı edilme olasılığının yeterince önceden bildirilmesi şarttır; böylece durumu psikolojik olarak kabullenebilir ve durumu bilmeleri gereken kişilere aktararak kişisel eşyalarını alabilirler. CPT, sınır dışı edilme tarihleri hakkında herhangi bir ön bilgi almamış kişilerdeki zorla sınır dışı edilme sürekli endişesinin, sınır dışı edilme işlemi sırasında en yüksek noktada korku durumuna gelerek genelde saldırgan ve ajite bir hale dönüşebildiğini gözlemlemiştir. Bu bağlamda CPT, ziyaret edilen bazı ülkelerde, sınır dışı etme operasyonlarından sorumlu birimlere bağlı ve özellikle göç nedeniyle göz altında tutulan kişileri sınır dışı etme işlemine (sürekli diyalog, varış ülkesindeki aile ile temaslar, vb. yoluyla) hazırlamakla sorumlu psikologlar ve sosyal hizmet görevlilerinden oluşan bir psikososyal servis bulunduğunu tespit etmiştir. Şüphesiz **CPT bu girişimleri teşvik eder ve bunu henüz gerçekleştirmemiş Ülkeler'i bu tür servisler kurmaya davet eder.**

42. Sınır dışı etme operasyonlarının gereken şekilde idare edilmesi, eskort görevine atanmış personelin kalitesine büyük oranda bağlıdır. Açıkça, **eskort personeli son derece titizlikle seçilmeli ve kötü muamele riskini minimuma indirmek için tasarlanmış, uygun, özel bir eğitim almalıdır.** Bu genellikle ziyaret edilen Taraf Ülkeler'deki durumdan çok farklıdır. Bununla birlikte bazı ülkelerde özel eğitimlerin (zaptetme yöntem ve araçları, stres ve çatışma yönetimi, vb.) düzenlendiği görülmüştür. Dahası, bazı yönetim stratejileri de yararlı bir etki sağlamıştır: eskort personelinin bu göreve istekli kişiler arasından seçilmesi, (profesyonel yorgunluk sendromunu ve kalıplaşmış düzenle ilgili riskleri önlemek ve ilgili personelin katıldıkları operasyonel faaliyetlerden belli bir duygusal uzaklıkta kalmalarını sağlamak amacıyla) görevin zorunlu rotasyonla birleştirilmesi ve personel için talebe bağlı özel psikolojik destek sağlanması.

43. **Havayoluyla sınır dışı etme operasyonları gibi hassas bir alanda iç ve dış izleme sistemleri oluşturmanın önemi ısrarla vurgulanmalıdır.** Ancak, CPT maalesef birçok ülkede özel izleme sistemlerinin sadece, tutukluların ölümü gibi belirli ciddi vakalardan sonra başlatıldığını gözlemlemiştir.

44. **Sınır dışı etme operasyonları dikkatle belgelenmelidir.** İlgili birimler tarafından yürütülecek tüm operasyonlarda tutulacak kapsamlı bir dosya ve bir sınır dışı etme kaydının oluşturulması, temel bir gerekliliktir. Başarısız sınır dışı etme girişimleri ile ilgili bilgilere özel bir dikkat gösterilmeli ve bilhassa bir sınır dışı etme operasyonundan vazgeçme nedenleri (eskort ekibi tarafından idari emir üzerine alınan bir karar, uçaktaki kaptan pilotun bir şekilde onay vermemesi, sınır dışı edilecek kişinin şiddet içeren direnci, iltica talebi, vb.) sistematik biçimde kayıt altına alınmalıdır. Kaydedilen bilgiler her olayı ve kullanılan tüm zaptetme yöntemlerini (el kelepçeleri; prangalar; diz kelepçeleri; kendini koruma yöntemlerinin kullanılması; sınır dışı edilecek kişiyi uçağa taşıma; vb.) içermelidir.

Görsel-işitsel gibi diğer yöntemler de düşünülebilir ve ziyaret edilen bazı ülkelerde, özellikle sorunlu olması beklenen sınır dışı etme işlemlerinde halen kullanılmaktadır. Ek olarak, çeşitli alanlara gözetim kameraları yerleştirilebilir (hücrelere erişimi sağlayan koridorlar, eskortun ve sınır dışı edilecek kişinin uçağa transferinde kullanılacak araca izlediği güzergah, vb.).

45. **Sorunların çıkabileceği önceden tahmin edilen her sınır dışı etme operasyonunun, yetkili birimden, operasyona her an müdahale edebilecek düzeyde bir yönetici tarafından izlenmesi de faydalıdır.** CPT, ziyaret edilen bazı ülkelerde denetleyici dahili polis teşkilatı üyelerinin, gerek sınır dışı etme hazırlıkları sırasında gerekse uçağa binme anında anlık kontroller gerçekleştirdiğini de saptamıştır. Ayrıca, oldukça az sayıda vakada, uçağa takma adla binen denetleyici kurum üyelerinin sınır dışı edilecek kişiyi ve eskort personeli varış noktasına kadar izlemeye aldığı da bilinmektedir. CPT, halihazırda Avrupa'da son derece nadir gerçekleştirilen tüm bu tür girişimlerden oldukça memnun olmaktadır.

Ayrıca CPT, **sınır dışı edilme operasyonları sırasında kötü muamelenin önlenmesinde ulusal veya uluslararası (adli makamlar dahil) denetleyici dış mercilerin oynaması gereken rolü de vurgulamak ister.** Bu yetkililer konuyla, özellikle zaptetme yöntemleri ve zor kullanımıyla ve havayoluyla sınır dışı edilen kişilerin temel haklarının korunmasıyla ilgili tüm gelişmeleri dikkatle izlemelidir.